

**EKOLOGIK GUMANIZMNING ASOSIY G'OYALARI VA
ZAMONAVIY EKOLOGIK TA'LIMDAGI O'RNI (YANGI O'ZBEKISTON
MISOLIDA)**

Sodiqov Jaxongir Toshpulat o'g'li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: sodiqovjaxongir827@gmail.com
Tel: (77)7779778 909610696
ORCID [https://orcid.org/ 0009-0002-5912-0050](https://orcid.org/0009-0002-5912-0050)

Abstract: *This article analyzes the core ideas of ecological humanism and reveals their methodological and practical significance in the modern environmental education system. It substantiates the necessity of a new educational paradigm that harmonizes humanism with a caring attitude toward nature amid the ecological crisis. Using the case of New Uzbekistan, the integration of ecological humanism principles into the national education system is illustrated through environmental education reforms, the strategy for transitioning to a “green” economy, and nationwide projects such as “Yashil Makon” (Green Space). The article demonstrates that the ideas of ecological humanism serve as an important conceptual foundation for shaping ecocentric consciousness, responsible environmental behavior, and sustainable development values in learners.*

Keywords: *ecological humanism, environmental education, ecological culture, sustainable development, noosphere thinking, New Uzbekistan, ecocentric consciousness.*

Аннотация

В данной статье анализируются основные идеи экологического гуманизма и раскрывается их методологическое и практическое значение в современной системе экологического образования. Обосновывается необходимость новой образовательной парадигмы, сочетающей гуманизм и бережное отношение к природе в условиях экологического кризиса. На примере Нового Узбекистана освещается процесс внедрения принципов экологического гуманизма в национальную систему образования через реформы экологического образования, стратегию перехода к «зелёной» экономике и общенациональные проекты, такие как «Яшил макон» (Зелёное пространство). В статье показано, что идеи экологического гуманизма служат важной концептуальной основой для формирования у учащихся экоцентрического сознания, ответственного экологического поведения и ценностей устойчивого развития.

Ключевые слова: экологический гуманизм, экологическое образование, экологическая культура, устойчивое развитие, ноосферное мышление, Новый Узбекистан, экоцентрическое сознание.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ekologik gumanizmning asosiy g'oyalari tahlil qilinib, ularning zamonaviy ekologik ta'lim tizimidagi metodologik va amaliy ahamiyati ochib berilgan. Ekologik inqiroz sharoitida insonparvarlik va tabiatga ehtiyotkorona munosabatni uyg'unlashtiruvchi yangi ta'lim paradigmasining zarurati asoslab berilgan. Yangi O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan ekologik ta'lim

islohotlari, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi hamda “Yashil makon” kabi umummilliy loyihalar misolida ekologik gumanizm tamoyillarining milliy ta’lim tizimiga singdirilish jarayoni yoritilgan. Maqolada ekologik gumanizm g‘oyalari o‘quvchilarda ekosentrik ongni, mas’uliyatli ekologik xulq-atvorni va barqaror rivojlanish qadriyatlarini shakllantirishda muhim konseptual asos bo‘lib xizmat qilishi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik gumanizm, ekologik ta’lim, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, noosfera tafakkuri, Yangi O‘zbekiston, ekosentrik ong.

Kirish

XXI asrda insoniyat oldida turgan eng jiddiy muammolardan biri global ekologik inqirozdir. Iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi, tabiiy resurslarning kamayishi kabi tahdidlar jamiyat va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda faqat texnologik yechimlar bilan cheklanish yetarli emas; ayni paytda inson ongi, qadriyatlari va axloqiy qarashlarini o‘zgartirishga yo‘naltirilgan yangicha ma’naviy-intellektual yondashuv zarur. Ekologik gumanizm aynan shunday yondashuv sifatida maydonga chiqib, insonni tabiat ustidan hukmron emas, balki uning ajralmas va mas’uliyatli qismi sifatida ko‘radi. Ushbu falsafiy oqim g‘oyalari zamonaviy ekologik ta’lim mazmunini boyitish, uni faqat ekologik bilim berishdan iborat tor doiradan olib chiqib, shaxsning ekologik dunyoqarashi va madaniyatini shakllantirish darajasiga ko‘tarish imkonini beradi. Yangi O‘zbekiston sharoitida bu g‘oyalar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan ekologik xavfsizlikni ta’minlash va “yashil” taraqqiyotga o‘tish bilan bevosita uyg‘unlashmoqda. Maqolaning maqsadi ekologik gumanizmning asosiy

konseptual qoidalarini ochib berish va ularni Yangi O'zbekiston misolida zamonaviy ekologik ta'lim amaliyotiga tatbiq etish mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

Ekologik gumanizmning asosiy g'oyalari

Ekologik gumanizm Uyg'onish davri gumanizmidan farqli ravishda, insonni koinot markaziga qo'yuvchi an'anaviy antropotsentrizmdan voz kechadi. U ekologiya va insonparvarlik qadriyatlarini sintez qilgan holda, quyidagi fundamental g'oyalarga tayanadi:

1. **Inson va tabiatning birligi (antropokosmizm).** Bu g'oyaga ko'ra, inson tabiatning bir qismi bo'lib, uning taqdiri biosfera taqdiri bilan chambarchas bog'liqdir. V.I.Vernadskiyning noosfera haqidagi ta'limotida inson ongi geologik kuchga aylanib, biosfera evolyutsiyasini boshqarishga qodir bo'lgan yangi sifat bosqichi sifatida talqin etiladi. Ekologik gumanizm aynan noosferaviy tafakkurni – ya'ni inson faoliyatini biosfera qonunlari bilan uyg'unlashtirishni targ'ib qiladi.

2. **Ekologik etika va mas'uliyat.** A.Shveytserning "hayotga ehtirom" tamoyili va O.Leopoldning "Yer etikasi" ekologik gumanizmning axloqiy asosini tashkil etadi. Bu yerda axloqiy subyekt doirasi faqat inson bilangina cheklanmay, butun tirik mavjudotlar va ekotizimlarga kengaytiriladi. Inson o'z harakatlarining ekologik oqibatlarini oldindan ko'ra bilishi va ular uchun nafaqat huquqiy, balki ma'naviy mas'uliyatni ham his qilishi kerak.

3. **Barqaror rivojlanish qadriyatlari.** Ekologik gumanizm barqaror rivojlanish konsepsiyasining ma'naviy poydevoridir. U iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va ekologik muvozanatni o'zaro bog'liq holda ko'rib, iste'molchilik psixologiyasidan voz kechib, "ekologik yetarlilik" tamoyili asosida yashashni

tarbiyalaydi. Kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish huquqi ushbu mas'uliyatning markaziy qismidir.

4. **Ekologik madaniyat va ta'lim ustuvorligi.** Ekologik gumanizmda ta'lim faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki yangi ekologik ong va shaxsning ichki madaniyatini shakllantiruvchi institut sifatida qaraladi. Bu yerda bilim, his-tuyg'u va amaliy faoliyat birligi (kognitiv, affektiv va konativ komponentlar) muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik gumanizm talqinida ekologik ta'lim "ekologik shaxs"ni – atrof-muhit bilan ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'luvchi fuqaroni tarbiyalashga xizmat qilishi lozim.

Zamonaviy ekologik ta'limda ekologik gumanizm g'oyalarining metodologik o'rni

An'anaviy ekologik ta'lim ko'pincha tabiiy-ilmiy bilimlarni yetkazish va qo'riqxonalar, ifloslanish darajasi haqida ma'lumot berish bilan cheklanib qolgan edi. Ekologik gumanizm bu yondashuvni tubdan o'zgartiradi. Uning metodologik ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- Antropotsentrizmdan ekosentrizmga o'tish. Ekologik gumanizm o'quv dasturlariga "inson – tabiat" dualizmini yengib o'tishga yordam beruvchi ekosentrik qadriyatlarni kiritadi. Bunda o'quvchi o'zini tabiatning bir bo'lagi sifatida his qilishi, empatiya va bog'liqlik tuyg'ulari rivojlanadi.
- Shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuv. Ushbu falsafa ta'limni shaxsning ichki ehtiyojlariga moslashtirishni talab qiladi: atrof-muhitga nisbatan mehr-muhabbatni uyg'otish, tanqidiy fikrlash, ekologik loyihalarda ishtirok etish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish. YUNESKO

tomonidan ilgari surilgan “Barqaror rivojlanish uchun ta’lim” konsepsiyasi aynan shu tamoyillarga tayanadi.

- Integrativlik va fanlararo yondashuv. Ekologik gumanizm talablari ta’limda biologiya, geografiya, huquq, etika, iqtisod va san’atni birlashtirishga undaydi. Ekologik muammolarni kompleks tushunishgina ekologik gumanistik dunyoqarashni hosil qiladi.
- Faoliyatli-faol yondashuv. Nazariy bilim amaliyot bilan mustahkamlanmasa, ekologik ong shakllanmaydi. “Dala maktablari”, ekovolontyorlik, ilmiy-tadqiqot loyihalari orqali o‘quvchi ekologik mas’uliyatni bevosita his etadi.

Shunday qilib, ekologik gumanizm zamonaviy ekologik ta’limning maqsadini “biladigan inson”dan “mas’uliyatli va faol fuqaro”ni tarbiyalashga ko‘chiradi. U ta’lim jarayonini aksiologik (qadriyatlarga asoslangan) mazmun bilan boyitadi.

Yangi O‘zbekiston misolida ekologik gumanizm tamoyillarining ekologik ta’limga tatbiqi

Yangi O‘zbekiston sharoitida ekologik ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yilda tasdiqlangan “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi”, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020) hamda 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ekologik xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari aniq belgilab berilgan. Ushbu hujjatlarda ekologik gumanizm g‘oyalari bilan bevosita uyg‘unlikni ko‘rish mumkin.

1. **Ekologik ta'lim tizimidagi tarkibiy islohotlar.** Yangi O'zbekistonda ekologik ta'lim uzluksiz tizim shaklida tashkil etilmoqda. Maktabgacha ta'limdan boshlab bolalarda tabiatga mehr uyg'otish, jonli va jonsiz tabiat birligini his qildirishga qaratilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga ekologik mazmun kiritilgan. Umumiy o'rta ta'limda "Atrofimizdagi olam", "Tabiatshunoslik", "Biologiya", "Geografiya" fanlari ekologik komponent bilan boyitilmoqda. Yangi joriy etilgan "Tarbiya" fani esa ekologik mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Oliy ta'limda "Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi" yo'nalishlari bilan bir qatorda, barcha ta'lim yo'nalishlarida "Ekologiya va barqaror rivojlanish" kabi fanlar o'qitilmoqda, bu fanlar bevosita ekologik gumanizm tamoyillariga tayanadi.

2. **"Yashil universitet" va ixtisoslashtirilgan markazlar.** 2023-yilda tashkil etilgan Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o'zgarishi universiteti ("Yashil universitet") ekologik ta'lim va tadqiqotning yangi modelini yaratmoqda. Ushbu universitet ta'lim dasturlarida nafaqat texnik, balki ekologik etika, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanishning gumanitar jihatlari keng qamrab olingan. Bu esa ekologik gumanizm talqinidagi fanlararo yondashuvning amaldagi ifodasidir.

3. **Umummilliy loyihalar va amaliy faoliyat.** "Yashil makon" umummilliy loyihasi nafaqat daraxt ekish aksiyasi, balki kuchli tarbiyaviy vositaga aylandi. Unda maktab o'quvchilari, talabalar va keng jamoatchilik ishtiroki orqali ekologik mas'uliyat va jamoaviy ekologik harakat madaniyati shakllantirilmoqda. Har bir ekilgan ko'chat ortida "inson – tabiat yaratuvchisi va himoyachisi" degan ekogumanistik tamoyil yotadi. Maktablarda "Eko-maktab", "Yosh ekolog"

to'garaklari faoliyati kengaymoqda, bu esa bolalarda eksperimental va amaliy faoliyat orqali ekologik ongni o'stirishga xizmat qiladi.

4. **Raqamli va innovatsion yondashuvlar.** Ekologik gumanizm g'oyalari raqamli ta'lim platformalarida interaktiv ekologik xaritalar, virtual laboratoriyalar va simulyatorlar orqali boyitilmoqda. Bu o'quvchiga sayyoraviy ekologik jarayonlarning o'zaro bog'liqligini his qilish imkonini beradi. "E'lon qilingan ekologik axborot markazlari" va mobil ilovalar orqali fuqarolarda ekologik ogohlikni oshirish "butun jamiyat uchun ta'lim" tamoyilini amalga oshiradi.

5. **Kadrlar tayyorlash va pedagogik qadriyatlar.** Yangi O'zbekistonda ekologik pedagog kadrlar tayyorlashda gumanistik yondashuv alohida o'rin tutmoqda. Pedagoglar nafaqat ekologik bilimlarni yetkazuvchi, balki o'quvchilarda empatiya, tabiat go'zalligini his etish va ekologik javobgarlik tuyg'ularini uyg'otuvchi "ma'naviy murabbiy" sifatida ko'rilmogda. Malaka oshirish tizimiga "Ekologik madaniyat asoslari" moduli kiritilgan bo'lib, unda ekologik gumanizm falsafasi alohida mavzu sifatida o'rganilmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, Yangi O'zbekistonning "Inson qadri uchun" tamoyili ekologik gumanizmning "inson hayoti va tabiat hayotini qadrlash" degan bosh g'oyasi bilan to'la uyg'unlikdadir. Mamlakatdagi islohotlar ekologik ta'limni faqat davlat dasturi darajasida qolmasdan, milliy ma'naviyatning ajralmas qismiga aylantirishga qaratilgan.

Xulosa

Ekologik gumanizm g'oyalari zamonaviy ekologik ta'limning shunchaki nazariy asosi bo'lib qolmay, uning amaliy metodologiyasini belgilab beruvchi konseptual

kuchdir. Inson va tabiat birligi, ekologik mas'uliyat, noosferaviy tafakkur kabi tamoyillar o'quvchilarda ekosentrik dunyoqarashni shakllantirish, barqaror rivojlanish qadriyatlarini singdirish va faol fuqarolik pozitsiyasini tarbiyalash imkonini beradi. Yangi O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan tizimli ekologik ta'lim islohotlari, "yashil" iqtisodiyot strategiyasi hamda amaliy umummilliy loyihalar ekologik gumanizm tamoyillarini hayotga tatbiq etishning samarali modelini yaratmoqda. Kelgusida ushbu yo'nalishni yanada chuqurlashtirish uchun ekologik ta'limning barcha bosqichlarida ekologik gumanizm konsepsiyasini yaxlit o'quv-metodik tizim sifatida joriy etish, o'qituvchilarning gumanistik kompetensiyalarini rivojlantirish hamda oila va mahalla institutlari bilan hamkorlikda ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Zero, tabiatga insonparvar munosabat jamiyat ma'naviy yetukligining muhim ko'rsatkichidir.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2022. – 320 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 23.09.2020 y., O'RQ-637-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 2019 yil 4 oktyabr.

4. Vernadskiy V.I. Biosfera va noosfera. – M.: Ayriss-press, 2012. – 576 b. (rus tilida)
5. Moiseyev N.N. Sovremennyy antropogenez i sivilizatsionnye razlomy. – M.: MNEPU, 1994. – 152 s.
6. Shveytser A. Hayotga ehtirom. – M.: Progress, 1992. – 576 b. (tarjima)
7. Ursul A.D. Noosfernoe obrazovanie – strategiya ustoychivogo razvitiya. – M.: RAGS, 2003. – 336 s.
8. To‘laganov A.A., Jo‘rayev M.M. Ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021. – 188 b.
9. YUNESKO. Education for Sustainable Development Goals: learning objectives. – Paris: UNESCO, 2017. – 62 p.